

İslam Muhâkeme Hukukunda Beyyine (İbn Kayyim Örneği) *

Ömer Tozal**

Özet: Çalışmamızda İslam muhakeme hukukunun önemli konularından biri olan beyyine konusunu İbn Kayyim özelinde ele aldık. İbn Kayyim, İslam hukukunun birçok konusunda özgün ve kendisinden sonra gelen birçok ilim adamını etkileyen görüşlere sahip bir simadır. Onun bu yönü, muhakeme usulünde beyyinenin beyyine hususunda kendini özellikle göstermektedir. Bu anlamda, muhakeme usulü üzerine inceleme yapacak olan araştırmacıların göz ardı edemeyeceği önemli şahsiyetlerden biri olduğunu söyleyebiliriz. Makalemizde, öncelikle beyyine kavramını, dil bilimsel yönünü inceleyerek devamında ıstılahi olarak mahiyeti hakkındaki görüşlere delilleri ve örnekleri ile birlikte yer verdik. Sonra İbn Kayyim'in görüşünü ve bunu temellendirirken istidlalde takip ettiği metodu analiz edip en nihayetinde, beyyine ile ilgili özgün görüşünün muhakeme usulüne ne gibi katkılarının olduğunu tasviri bir metodla sunmaya çalıştık.

Anahtar Kelimeler: İbn Kayyim, İspat Vasıtaları, Beyyine

Abstract: This study aims to introduce beyyine especially regarding to Ibn Qayyim's perspective. Ibn Qayyim is a symbolic person of Islamic law who has unique and remarkable ideas on many issues of Islamic Law and he influenced a lot of scholars who have come after him. For this reason, it is one of the most important person that researchers who will investigate the reasoning procedure in Islamic Law cannot ignore him. As it is expected, Ibn Qayyim's contributions on beyyona is shown by our study. In our paper, we first did a linguistic review. Later, we discussed the views of the beyyine as a concept with its evidence and examples. Finally, we tried to explain the method followed by Ibn Qayyim's view and opinion based on the evidence gathering. After all, in our article, a descriptive way was used to discuss beyyine which is an important titles of comparative Islamic.

Key Words: Ibn Qayyim, Types of Testimonys, Bayyinah

Giriş

Bir davada, iddia sahibinin (müddainin) yerine getirmesi gereken bir takım yükümlülükleri vardır. Bu yükümlülük fıkıh ıstılahında beyyine külfeti,

* Bu makale "İbn Kayyim El-Cevziyye'ye Göre Muhâkeme Usulü (Et-Turuku'l-Hükmiyye Bağlamında)" adlı Yüksek Lisans tezimizden üretilmiştir.

** Arş. Gör, İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Hukuku Anabilim Dalı

ispat yükü gibi tabirlerle ifade edilmektedir. Modern dönemde daha çok “عبء الابتناء” (ispat yükü) ifadesi kullanılmaktadır. Her ne kadar yük, külfet gibi ifadeler kullanılsa da temelde davacının beyyine getirme zorunluluğu yoktur. Davacı (müddai) ve davalı (müddea aleyh) hakkında yapılan tariflerin birinde bu durum dile getirilmektedir. Tarife göre davacı, istemediği takdirde davada bulunmaya mecbur edilmeyen ve davayı bıraktığında davaya devam etmeye zorlanamayan kimse; davalı ise istemese de davaya devam etmeye zorlanan kimsedir. Dolayısıyla davacı, beyyine ikame etmediği takdirde beyyine getirmeye mecbur edilmez. Ancak lehine hüküm verilmesini istiyorsa, beyyine sunmak yerine getirmesi gereken bir sorumluluktur.¹

Beyyinenin davacıya ait bir sorumluluk olduğu hem sünnetle hem de aklen sabittir. Bu konuda en önemli delil şu hadistir: *البينة على من ادعى واليمين على من أنكر* “Beyyine iddia sahibine gerekir, yemin ise inkâr edene aittir/ Beyyine davacıya, yemin ise davalıya gerekir”²

Davalı davada zahire yani, bilinen duruma dayanır. Bu sebeple davalının bilinen zahiri durumu ispatlamaya ihtiyacı yoktur. Davacı ise bilinenin aksine, zahirin hilafına iddiada bulunduğundan, akli olarak da davacının beyyine getirmekle sorumlu olduğunu söyleyebiliriz. Buna göre, Beyyine ile davacı arasında zorunlu bağ bulunmaktadır. Bu zorunlu bağ, davada ilk önce davacı-davalı konumundakilerin tespit edilmesini gerektirir. Ayrıca, davanın seyrinde davalı, davacı; davacı da davalı olabilir. Bu durumda, tarafların hangisi dava süreci içerisindeki iddiasıyla davacı konumunda gelirse zahirin yani açık ve bilinen durumun aksini iddiada bulunmuş olduğundan dolayı beyyine getirmek zorundadır.

Beyyine asli hüküm ile taraflar arasında ortak kabul ile sabit olan durumun aksini iddia edenin talebi lehine hüküm verilmesine yol açar. Bu özeliği ile beyyine davanın seyrini belirleme gücüne sahiptir. Bu derece önemli bir ispat aracını dayanağını oluşturan hadiste yer alan “beyyine” ifadesinin mahiyetinin açıklığa kavuşturulması gerekmektedir.

¹ Zeydân, Abdülkerim, *Nizâmu'l-Kazâ fi's-Şerîati'l-İslamiyye*, Müessesü'r-Risâle, Beyrut 1989, 106, 107; Zühaylî, Vehbe, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve Edilletuhû*, Dâru'l-Fıkr, Dımeşk 1985, VI, 514; Zühaylî, M. Mustafa, *Vesâilu'l-İsbât fi's-Şerîati'l-İslamiyye fi'l-Muâmelâti'l-Medeniyye ve'l-Ahvâli's-Sahsiyye*, Mektebetu Dâri'l-Beyân, Beyrut 1982, 648, 649; Yavuz, Cevdet, “Dâva”, *DİA*, İstanbul 1994, IX, 12; Beroje, Sahip, *Ceza Muhakemesi Hukuku Açısından İslam İspat Hukuku*, Fecr Yayınları, Ankara 2007, 44.

² Beyhakî, “Şehâdât” 6.

Beyyinenin Mahiyeti

“ب ي ن”(b-y-n) kök harflerinden oluşan “بان” (bâne) kelimesi sözlükte uzaklaştı, ortaya çıktı, açık oldu, açıkladı, ayrıldı gibi manalara gelmektedir.³ *Beyyine* kelimesi ise bu kelimenin sıfat-ı müşebbehe kalıbında ve ism-i fail manasında olup açık, aşikâr olma manalarına gelmektedir. Beyyine, çoğulu olan beyyinat kelimesi ile beraber Kur’an’da 77 defa geçmektedir. Kur’an’da sözlük anlamlarına yakın manalarda kullanılmakla beraber ayet ve mucize manasında da kullanılmıştır. Çoğul kalıbıyla kullanıldığında genellikle ayetler kelimesini nitelemekte ya da tek başına *ayetler* manasında kullanılmaktadır.⁴

Beyyine kelimesinin terim manasına gelince genel olarak الحجة القوية (kuvvetli delil) ve الحجة الواضحة (açık delil) manasına gelmekte olup “bir hakkın veya kendisine hukuki sonuç bağlanan bir olayın ispatını sağlayan kat’i delildir.” şeklinde tarif edilmektedir.⁵ Ancak terimin mahiyeti ve kapsamı bakımından fukaha arasında farklılıklar vardır. Bu konuda üç görüş bulunmaktadır. Bunlardan ilki beyyinenin şahit olduğu görüşüdür. Cumhur bu görüştedir. İbn Teymiyye(728/1328), İbn Kayyim((751/1350)) ve İbn Ferhun’un(799/1397) içerisinde bulunduğu ikinci görüşe göre beyyine; hakkı ortaya çıkaran her şeyin genel ismidir. İbn Hazm’ın(456/1064) savunduğu üçüncü görüşe göre ise beyyine; şahit ve hâkimin şahsî bilgisi⁶ dir.⁷

Klasik fıkıh kaynaklarının genelinde beyyine şahit olarak anlaşılmış ve bu çerçevede kullanılmıştır.⁸ Nitekim, البينة على من ادعى واليمين على من أنكر “Beyyine iddia sahibine gerekir, yemin ise inkâr edene aittir/ Beyyine davacıya, yemin ise davalıya gerekir”⁹ hadisinde geçen beyyine kelimesini şahit olarak anlamışlar ve yer yer onun şahit olduğunu zikretmişlerdir. Hatta sahabeden İmran b. Husayn

³ İbn Manzûr, Ebu’l-Fazl Cemaluddin Muhammed b. Mükerrrem (711/1311), *Lisânu’l-Arab*, Dâru’l-Fikr, Beyrut basım tarihi yok, XIII, 63,64, 67; Firûzâbâdî, Ebû’t-Tâhir Mecdüddin Muhammed b. Ya’kûb b. Muhammed (817/1415), *Kâmûsu’l-Muhît*, Dâru’l-Hadîs, Kahire 2008, 179.

⁴ Bardakoğlu, Ali, “Beyyine”, *DİA*, İstanbul 1992, VI, 95; Beroje, *İslam İspat Hukuku*, 29, 30.

⁵ Bardakoğlu, Ali, “Beyyine”, 95; Beroje, *İslam İspat Hukuku*, 31.

⁶ Hâkimin şahsi bilgisi ifadesinden kasıt hâkimin kendisine gelen dava ile ilgili hâkim olmadan önce veya hâkim olduktan sonra mahkeme dışında haklıyı haksızı tespit edebilecek düzeyde bilgi sahibi olmasıdır.

⁷ Zühaylî, *Vesâilu’l-İsbât*, 25, 26.

⁸ Tehânevî, Muhammed Ali (1158/1745’ten sonra), *Mevsûatu Keşşâfi Istilâhâti’l-Funûni ve’l-Ulûm*, Mektebetu Lübnan, Lübnan 1996, 357; Beroje, *İslam İspat Hukuku*, 31.

⁹ Beyhakî, “Şehâdât” 6.

(52/672) beyyine hadisine binaen şöyle demiştir: “Resulullah (s.a.v) bu hadiste davacıya iki şahit getirmeyi, davacıya da yemin etmeyi emretmiştir.”¹⁰

Beyyine kelimesinin şahit olarak anlaşılmasında bazı hadislerin etkisi bulunmaktadır. Bu hadislerde beyyine kelimesinin şahit manasında kullanıldığı açıktır. Örneğin; نکاح إلا بيينة “beyyinesiz nikâh olmaz”¹¹ hadisinde beyyine açıkça şahittir. Yine karısının zina yaptığı iddiasında bulunan Hilal b. Ümeyye’ye Hz. Peygamber “يا بيينة أو حد في ظهورك” “Ya beyyine getirirsin ya da sırtına had uygularım”¹² ifadesinde beyyine kelimesi doğrudan şahit manasında kullanılmıştır. Bu rivayetlerin bazı tariklerinde beyyine yerine şahit kelimesi geçmektedir. Bu durum beyyine kelimesinin şahit olduğuna başka bir delil olarak görülür.

Yukarıda zikrettiğimiz hadislerde beyyine şahit anlamında kullanıldığı gibi birçok klasik fıkıh kitabında beyyine doğrudan şahit anlamında kullanılmıştır.¹³ Örneğin; İmam Muhammed eş-Şeybani’nin *el-Asl* adlı eserinde “Hıristiyan bir beyyine.”¹⁴ , “Müslüman bir beyyine”¹⁵ “Beyyine tezkiye edildiğinde”¹⁶ ifadeleri geçmektedir. Eserin başka yerlerinde müstakil geçen beyyine kelimelerinin de şahit anlamında kullanıldığı anlaşılmaktadır. Yine Şeybânî, *el-Hucce* adlı eserinde “Beyyine tam olmamıştır. Ancak iki adil erkek şahit veya bir erkek iki kadın şahit ile caizdir”¹⁷ ifadesinde beyyine kelimesini açıkça şahit anlamında kullanmıştır.

¹⁰ Sadruşşehîd, Hüsameddin Ömer b. Abdulaziz b. Mâzze el-Buhârî (536/1141), *Şerhu Edebi'l-Kâdî li'l-Hassâf*, Matbaatu'l-İrşâd, Bağdat 1977, II, 114.

¹¹ Tirmîzî, “Nikâh” 15.

¹² Buhârî, “Şehâdat” 21; Ebû Davud, “Talâk” 27.

¹³ İbn Râhûye, Ebû Ya’kûb İshâk b. İbrâhîm b. Mahled et-Temîmî el-Hanzalî el-Mervezî (238/853), *Mesâilî'l-İmam Ahmed b. Hanbel ve İbn Râhûye*, ‘İmâdetü'l-Bahsi'l-İlmî el-Câmiatü'l-İslâmiyye bi'l-Medînetü'l-Münevver, Suudi Arabistan 2002, 4131; Sahnun, Ebû Saîd Abdüsselâm b. Saîd b. Habîb et-Tenûhî (240/854), *el-Müdevvene*, Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Lübnan 1994, IV, 516; Mâverdî, Ebû'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Mâverdî (450/1058), *el-Hâvi'l-Kebîr fi'l-Fıkhî Mezhebi'l-İmâmi's-Şâfiî*, Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Lübnan 1994, VIII, 62; Şîrâzî, Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Alî b. Yûsuf eş-Şîrâzî (476/1083), *el-Mühezzeb fi'l-Fıkhî'l-İmâmi's-Şâfiî*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Lübnan basım tarihi yok, III, 422; Karafî, Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs b. Abdîrahmân el-Mısrî el-Karâfî (684/1285), *ez-Zehîra*, Daru'l-Garbi'l-İslami, Beyrut 1999, XI, 46.

¹⁴ Şeybânî, *el-Aslû'l-Ma'rûf bi'l-Mebsût*, muhakkik: Ebu'l-Vefa el-Ağnâfî, İdâretü'l-Kur'ân ve'l-'Ulûm, baskı yeri yok, IV, 87.

¹⁵ Şeybani, *el-Asl*, IV, 219.

¹⁶ Şeybani, *el-Asl*, IV, 215.

¹⁷ Şeybani, *el-Hucce alâ Ehli'l-Medîne*, muhakkik: Mehdi Hasan el-Keylânî, Âlemü'l-Kütüb, Lübnan 1403, III, 225.

Hanefi âlimlerinden Suğdı¹⁸'de eserinde "Beyyine Açısından Hükümlerin Çeşitleri" başlığı altında bir topluluğun şahitliği ile hükmedilenler, dört erkek şahitle hükmedilenler, iki erkek veya iki kadın bir erkek şahitle hükmedilenler ve son olarak tek kadının şahitliği hükmedilenler şeklinde dörtlü taksim yapmıştır. Maliki âlimlerinden İbn Ebû Zeyd nevadir türü eserinde davalı ve davacının şahit getirmesi durumunda şahidi daha adil olan veya adet bakımından daha fazla şahidi olan lehine hüküm verileceğini söylemiştir. Ancak burada şahit lafzını kullanmamış "beyyinesi daha adil olan", "beyyinesi adet bakımından daha fazla olan" şeklinde beyyine lafzını kullanmıştır.¹⁹

Beyyine mahiyeti hakkındaki genel yaklaşım onun şahit olduğu yönünde iken İbn Kayyim, İbn Ferhun ve Trablûsî gibi âlimlere göre beyyine hakkı ortaya çıkararak her şeyin genel ismidir.²⁰ Bu fikirde olanların temel gerekçelerinden biri şahitlik tek ispat vasıtası kabul edildiğinde her zaman hakkın elde edilememesidir. Sadece şahitlik davada kabul edildiği takdirde her zaman şahit bulunamayacağı için birçok durumda hak zayi olabilir. Bazen de sadece şahitlik hüküm verme noktasında yetersiz kalabilir. Bu durumda ikincil delillerle veya harici karine ve emareler ile dava hükme bağlanır.²¹ Muhakemede asıl olan hakkı hak sahibine vermektir. Mal davalarında, ayette geçtiği üzere²² zimmi kimselerin seferde vasiyette bulunan Müslümanın vasiyetine şahitlik etmeliri kabul edilir. Normal şartlarda zimminin Müslümana şahitliği kabul edilmezdi. Ancak burada davayı hükme bağlamak ve haksız hükümden kaçınmak için ihtiyaca binaen ayet-i kerimenin verdiği ruhsatla zimmilerin şahitliği kabul edilir.²³

İbn Kayyim, *et-Turuk* adlı eserinde beyyinenin şahitle sınırlı olmadığına şu ifadeler ile açıkça değinir:

¹⁸ Süğdı, Ebû'l-Hasen (Hüseyn) Rükünlislâm Alî b. el-Hüseyn b. Muhammed es-Suğdı (461/1068), *en-Nütef fi'l-Fetâvâ*, Müessesetü'r-Risale, Beyrut 1984, II, 780.

¹⁹ İbn Ebû Zeyd, Ebû Muhammed Abdullâh b. Ebî Zeyd Abdîrrahmân el-Kayrevânî en-Nefzî (386/996), *en-Nevâdir ve'z-ziyâdât alâ mâ fi'l-Müdevvene ve ğayrihâ mine'l-ümmehât*, Daru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut 1999, IX, 34.

²⁰ İbn Ferhûn, Burhaneddin Ebu'l-Vefâ İbrahim b. Muhammed b. Ferhûn (799/1397), *Tabsiratü'l-Hukkâm fi Usûli'l-Akdiye ve Menâhici'l-Ahkâm*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2007, I, 172; Beroje, *İslam İspat Hukuku*, 31.

²¹ İbn Kayyim, Ebû Abdullah Muhammed b. Ebû Bekr İbn Kayyim el-Cevziyye (751/1350), *et-Turuku'l-Hükmiyye fi's-Siyâseti's-Şer'iyye ev el-Firâsetu'l-Mardıyye fi Ahkâmi's-Siyâseti's-Şer'iyye*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1971, 5.

²² Maide 5/106.

²³ İbn Kayyim, *Turuk*, 5.

“Beyyine ismi yalnızca iki şahide veya dört şahide ve yahut da tek şahide indir-gendiği takdirde kelime, hakkettiği mana içeriğini sağlamamış olur. Kur’an’da beyyine hiçbir yerde iki şahit manasında kullanılmamıştır. Aksine gerek tekil ve gerekse de çoğul kalıplarında hüccet, delil ve burhan manalarında kullanılmıştır. Hz. Peygamberin “beyyine davacıya aittir” hadisinde aynı şekilde kasıt şahit olmayıp davacının kendi lehinde hüküm verilebilmesi için iddiasını doğrulayacak şey manasındadır.

Şahit beyyinedendir, lakin hiç şüphe yok ki bazı durumlarda beyyinenin diğer çeşitleri şahitten kuvvetli olabilir. Örneğin; bazı davacıların doğru söylediğine dair şevahidi hali (yani hal karinesi) şahitlerin verdikleri haberden daha kuvvetlidir.

Beyyine, delalet, hüccet, burhan, ayet, tabsira, alamet, emare kelimeleri mana bakımından birbirine yakın kelimelerdendir... Şâri’ Teâlâ karine, emare ve şevahid-i hal ile hüküm vermeyi ilga etmemiştir. Bilakis şeriatin kaynaklarını enine boyuna inceleyen kimse onlara itibar edilmesi gerektiğini ve bazı hükümlerin onlara bina edildiğini görür.”²⁴

Yukarıda İbn Kayyim’in açıklamalarında görüleceği üzere beyyine tanımlamasında temel referansı karine olmuştur. Gerek beyyineyi tanımlarken gerekse de tanımlamadan önce yaptığı istidlaller ekseriyetle karine²⁵, emare ve onun eş anlamlıları üzerinde olmuştur. İbn Kayyim’in beyyine tanımlamasında yaptığı istidlalinin ikinci dayanağı ise beyyineyi şahit olarak kullanan veya kullanmayan fukahanın şahit dışındaki delillere istinaden verdikleri fetvalar oluşturur. Bu hususta İbn Kayyim’in dikkat çekmek istediği şey beyyineyi sa-

²⁴ İbn Kayyim, *Turuk*, 10.

²⁵ Sözlükte “bir şeyi yaklaştırmak, bitirtmek, bağlamak, mukayese etmek, ipucu” manalarına gelmektedir(İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, XIII, 336). Terim olarak ise Cürçânî; “matluba delalet eden şey” şeklinde tarif etmiştir(Cürçânî, *Ta’rifât*, 146). Terhûnî ise şu şekilde kapsayıcı bir şekilde tanım yapmıştır: “Kanun koruyucunun, hâkimin, iddia makamının veya savunma makamının aralarındaki bir ilişki veya illiyet bağından dolayı bilinmeyen bir olayın ispatı için bilinen olaydan akıl ve mantık kaidelerine uygun olarak istinbat ettikleri delillerdir.”(Beroje, *İslam İspat Hukuku*, 275, 276, 277).

Karineler çeşitli açılardan farklı taksimlere tabi tutulmuştur. Biz burada ispata konu olması ve ispat değerindeki kuvvet açısından yapılan taksime yer vereceğiz. Bu açıdan karine, karine-i katia ve kati olmayan karineler olmak üzere ikiye ayrılır. Karine-i katıyı mecelle: “haddi yakîne bâliğ olan emare”(Ali Haydar, *Düreru’l-Hukkam Şerhu Mecelleti’l-Ahkâm*, IV, 557.) şeklinde tarif etmiş olup kati olmayan karineler ise karine-i katia kadar kuvvetli olmayan karinelere dir. Fakihler karine-i katia ile hükmedilebileceğini söylerken kati olmayan karinelere ise ihtiyatlı yaklaşmışlardır. Bu sebeple bazı âlimler kati olmayan karine ile karine sahibi tarafın yemin etmesi suretiyle lehinde hükmedilebilir demişlerdir. Bazı âlimler ise bu tarz karinelerle hüküm vermeyi tamamen men etmişlerdir(Zühaylî, *Vesâilu’l-İsbât*, 501; Beroje, *İslam İspat Hukuku*, 278, 279).

dece şahit olarak kabul edenler de davada şahit dışında birçok ispat vasıtasını kabul etmektedir. Bundan hareketle O, şahit dışında diğer ispat vasıtalarını beyyine hadisi dışında görmek yerine beyyinenin, sözlük manasına paralel olarak beyyineyi bütün ispat vasıtalarını ihtiva edecek şekilde anlaşılması gerektiğini önermektedir.

İbn Kayyim'in her iki şekilde yaptığı istidlal örneklerinden bir kısmını şu şekilde sıralayabiliriz:

1- Medine uleması uzun bir evlilik hayatı olduğu halde bir kadının kocası aleyhinde kendisinin yeme, içme ve giyme gibi temel ihtiyaçlarını temin etmediği iddiasını kabul etmez. Hâlbuki istishab ile amel eden kimseler bu hususta istishaba dayanarak asıl olan kocanın üzerinde nafaka borcunun olmasıdır demişler ve bu konuda söz sahibi olarak kadını görmüşlerdir. Ancak mevcut karineler kadının iddiasını yalanlamaktadır. Kocasını eve yiyecek ve içeceklerle girdiği, kadının da evden pek dışarı çıkmadığı, kadının kocası haricinde bir geliri olmadığı ve onun yemeden içmeden yaşayamayacağı göz önüne alınırsa kadının iddiasının gerçeği yansıtmadığı ortaya çıkar. İbn Kayyim'e göre bir tarafta zan ifade eden istishab²⁶ delili diğer tarafta da neredeyse kesin bilgi derecesinde olan bir karine varken zannı tercih etmek yanlıştır. O istishaba dayanarak söylenen "Kocanın nafaka verip vermediği hususunda kadının sözü esastır" ifadesini kabul etmez. Ona göre kadının nafaka hususundaki sözü ancak onun iddiasını yalanlayan bir karine bulunmazsa esas/asıl olabilir.²⁷

2- Yusuf (a.s) ile Züleyha'nın²⁸ kıssasında cumhur ulemanın anladığı şekilde beyyine yoktu; ancak emarelerle hüküm verilmiş ve ayet-i kerimede bu durum şöyle beyan edilmiştir: "Eğer gömleği önünden yırtılmışsa (kadın) doğruyu söylemiştir. Bu ise yalancılardandır. (Yok) Eğer gömleği arkadan yırtılmışsa (kadın) yalan söylemiştir."²⁹

3- Hz. Peygamber'in *levse*³⁰ binaen kasameyi³¹ kan diyetinde hüküm vermek için delil kabul etmesi hâkimin şahit ile sınırlandırılmadığını gösterir.

²⁶ Bir zamanda sabit olan bir durumun aksini gösteren bir delil bulunmadıkça, sonrasında da bulunduğu hükmetmek (Duman, Ali, *İslam Hukuk Usulü Dersleri*, Öncü Kitap, Ankara 2014, 134).

²⁷ İbn Kayyim, *Turuk*, 16.

²⁸ Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 2003, II, 144.

²⁹ Yusuf 12/26-27.

³⁰ Hâkimde, davalının maktulü öldürdüğüne dair zann-ı galip oluşturan şüphedir (İbn Rüşd, Ebu'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Rüşd el-Kurtubî, *Bidâyetu'l-Müctehid ve Nihâyetu'l-*

Örneğin; maktulün başında elinde bıçak olan ve maktule düşmanlığıyla bilinen bir kimse bulursa cumhur ulemaya göre maktulün velisinin elli defa o kişinin katil olduğuna yemin etmesiyle şahit bulunmadığı halde o kimseye katil hükmü verilir. Ahmed b. Hanbel ve İmam Malik'e göre bu hükümlerle o kimseye diyet veya kısas uygulanır. İmam Şafii'ye göre o kimsenin sadece diyet vermesine hükmedilir.³² İbn Kayyim'e göre hâkim kasame ile kısas ve diyet hükümlerini de uygulayabilir.³³

4- Lukatayı alan kimsenin en önemli vazifesi lukatayı sahibine teslim etmektir. Ancak lukatayı teslim etmek için sahiplik iddia eden kimsenin lukata-

Muktesid, Dâru'l-Kütübi'l-Arabiyye, Lübnan 2010, 684); Detaylı bilgi için bkz: Turan, M. Fatih, "İslam Ceza Hukukunda Cinayet Davalarında Zayıf Delil: Levs", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 31 (2009).

³¹ Kasâme kelimesi, sözlükte yemin etmek, yemin eden cemaat, ateşkes ve yüz güzelliği gibi manalara gelmektedir (İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, XIII, 458, 459). İslam hukukunda bir terim olarak ise; fâilin kesin bir delille belirlenemediği bir cinayet davasında (1)suç mahallinden sınırlı sayıda bir topluluğun haklarındaki suç isnadını def etmek veya (2)maktulün yakınlarının suç isnadında bulunmak için mahkeme huzurunda yaptığı özel yeminin adıdır (Behnesî, Ahmed Fethî, *Nazariyyetu'l-İsbât fi'l-Fikhi'l-Cinâiyi'l-İslâmî*, Dâruş-Şurûk, Beyrut 1983, 227; Bardakoğlu, Ali, "Kasâme", *DİA*, İstanbul 2001, XXIV, 528).

Görüldüğü üzere kasâmenin tarifinde iki tanımlama vardır. Bunun sebebi ise kasâmenin mahiyeti hakkında iki yaklaşımın bulunmasıdır. Bu yaklaşımların bir tarafında Hanefîler diğer tarafında Mâlikîler, Şâfîîler ve Hanbelîlerin oluşturduğu cumhur bulunmaktadır. Hanefîler, kasâmeyi tebrîe olarak görmüşler ve kasâme ile ilgili tanımlamalarında yukarıdaki tarifteki : "suç mahallinden sınırlı sayıda bir topluluğun haklarındaki suç isnadını def etmek" kısmı esas almışlardır. Onlara göre kasâme ile ancak bir topluluğun veya bir şahsın üzerindeki suç def edilebilir. Buna nefy kasâmesi denir. Bir bölgede fâili meçhul bir cinayet işlendiğinde bölge halkından elli erkek, cinayeti işlemediğine ve cinayeti işleyeni tanımadıklarına yemin eder. Yemin ettikleri vakit suçtan beri olurlar. Yemin etmekten imtina ederler ise ikrar edinceye veya yemin edinceye kadar hapsedilirler. Hanefîlerin bu yaklaşımı beyyine hadisine de uygunluk arz etmektedir (Kâsânî, Alâuddîn Ebû Bekir b. Mes'ud el-Hanefî (587/1191), *Bedâiu's-Sanâi'fi Tertibi's-Şerâi'*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2003, X, 395; Mevsilî, Ebû'l-Fazl Mecdüddîn Abdullah b. Mahmûd b. Mevdûd (683/1284), *el-İhtiyâr li Ta'lîli'l-Muhtâr*, Dâru't-Tibâ', Dımeşk 2004, II, 476; Bardakoğlu, "Kasâme", *DİA*, XXIV, 529).

Cumhura göre kasâmenin mahiyeti ise onun suçu ispat delili olduğu yöndedir. Yani kasâmede maktul yakınları, elli defa yemin eder. Yemin ettikleri vakit ise suç onların, aleyhinde yemin ettiği kimsede sabit olur. Bu kasâme türüne ispat kasâmesi denir (Şirbînî, Şemseddin Muhammed İbnü'l-Hatîb (977/1570), *Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti Meâni Elfâzi'l-Minhâc*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut- Lübnan 1997, IV, 148; Bardakoğlu, "Kasâme", *DİA*, XXIV, 529).

³² İbn Kayyim, *Turuk*, 6; İbn Rüşd, *Bidâyetu'l-Müctehid*, 683, 685; Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, IV, 151; Zühaylî, *Vesâilu'l-İsbât*, 530; Bardakoğlu, "Kasâme", *DİA*, XXIV, 530.

³³ İbn Kayyim, *Turuk*, 9; İbn Kayyim'in bu örneğinden hareketle kasameyi ispat delili olarak değerlendirdiği görülmektedir.

nun vasıflarını zikredebilmesi gerekir ve yahut iki şahidin tanıklığı ile ispatlayabilmesi gerekir. Eğer beyyine getiremeyip sadece lukatayı ayırt edecek bir alâmetini zikredecek olursa, mesela içinde bulunduğu kabı yahut da bağı, niteliklerini, ağırlığını, sayısını zikredecek olursa, mültekinin lukatayı sahibine teslim etmesi helal olur. Bu konuda âlimlerin ittifakı vardır.³⁴ Zira bu hususta Hz. Peygamber'in (s.a.v) şu hadisi vardır: "Onu bir sene ilân et. Sonra ağız bağıyla çıkımını iyice tespit et ve sonra harca. Eğer sahibi gelirse ona ver."³⁵ Sahiplik iddiasında bulunan kimsenin lukatayı vasfetmesi iddiasının doğruluğu için bir karine olmuştur ve şahit getirmese bile bu karine ile lukatayı alır.³⁶

5- Hz. Ömer'in halifeliği döneminde kocası bulunmadığı halde hamile kalmış bir kadına hamilelik karinesiyle şahit ve ikrar bulunmadığı halde Hz. Ömer ona had uygulamıştır ve sahabeler bunu onaylamıştır. Yine Hz. Ömer ve Abdullah b. Mesud bir şahsa, ikrar ve şahit bulunmadığı halde ağızdan gelen şiddetli içki kokusu karinesiyle ona had hükmünü uygulamışlardır ve bu hükme hiçbir sahabenin itirazı bilinmemektedir.³⁷

6- Kendisinden yemin istenen davalı yemin etmekten çekindiği ve davacı da yemin ettiği zaman cumhura göre davacının elinde herhangi beyyine bulunmadığı halde davacı lehine hüküm verilir.³⁸ Çünkü davalının yemin etmekten kaçınması onun suçlu olduğuna delalet eden bir karinedir. Diğer taraftan liân yapan karı koca arasında biri yemin etmekten imtina etse Şafilere ve

³⁴ Nevevî, Muhyiddin Ebu Zekeriyya Yahya b. Şeref en-Nevevî ed-Dımeşkî, *Tekmiletü'l-Mecmû' Şerhü'l Mühezzeb*, Darü'l- kütübî'l-ilmîyye, Beyrut-Lübnan 2007, XVII, 25, 26; Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, II, 39; Merğînânî, Burhanüddin Ebu'l-Hasan Ali b. Ebi Bekir el-Merğînânî, *el-Hidaye Şerhü Bidayeti'l-Mübdetî*, Darü'l-Ferfur, Suriye-Dımeşk 2006, II, 484; İbn Kudâme, Mevkîfüddin Ebu Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Kudame el-Makdisî el-Cemâilî ed-Dımeşkî es-Salihî el-Hanbelî, *el-Kâfi*, Dârü Hicr, Cize 1997, III, 451, 452; Halil b. İshak el-Cündî el-Mâlikî, *et-Tavzih fi Şerhi'l-Muhatasari'l-Fer'î li'bni'l Hâcib*, Necîbûya 2008, VII, 372-374; Zühaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî*, V, 779.

³⁵ Buhârî, "Lukata" 2, 3, 4; Müslim, "Lukata" 1.

³⁶ İbn Kayyim, *Turuk*, 8.

³⁷ İbn Kayyim, *Turuk*, 6.

³⁸ Yemin etmekten çekinmeye nükûl denir. Hanefilere ve Ahmed b. Hanbel'e göre sadece nükûl ile nükûl eden taraf aleyhinde hüküm verilebilir. Ancak Evzaî, Nehaî, Şurayh ve İbn Sîrîn gibi âlimlere göre ise davalı yeminden nükûl ettiğinde yemin bu defa davacıdan istenir ve davacı yemin ettiğinde onun lehinde hüküm verilir. İmam Malik, İmam Şâfiî de bu görüştedir. Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi'*, VIII, 439; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2591; Karâfî, *ez-Zehîra*, XI, 76; Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, IV, 633; İbn Kayyim, *Turuk*, 89, 90.

Mâlikîlere göre ona had uygulanır. Zira bu, yemin eden tarafın doğruluğu için bir karinedir.³⁹

7- Kiblenin hangi taraf olduğunu bilmeyen kimse kible tayin ederken yanında soracak kimse yoksa kendisi çeşitli emarelere bakar ve ona göre içtihat edip kible tayin eder. Daha sonra belirlediği bu cihetin yanlış olduğu ortaya çıksa bile namazı iade etmez. Aynı şekilde hünsa bir kimsenin durumunu belirlerken hangi yönde daha fazla emare varsa o yönde hüküm verilir.⁴⁰

İbn Kayyim, yukarıdaki örnekler ve vb. örneklere binaen beyyinenin; şahit ile sınırlı olmayıp hakkı ortaya çıkaran her şeyin genel ismi olduğunu söylemektedir. Hakkı ortaya koyan delil bazen şahit olur. Bazen yeminden nükûl olur. Bazen de şevahid-i hal olur. Binaenaleyh beyyine hadisi İbn Kayyim'e göre şöyle anlaşılması gerekir: "*İddiasını doğrulayacak şeyi ortaya koymak davacıya aittir.*" Kişi hangi suretle davasını doğrularsa onun lehine hüküm verilir. İşinde uzman olan idareci ve hâkimlerin hepsi emare, karine ve feraseti kullanılarak hakkı hak sahibine vermişler, sadece şahit ile hüküm vermemişlerdir.⁴¹

Sonuç

Beyyinenin mahiyetine dair iki yaklaşım bulunmaktadır. İlkinde göre beyyine şahittir. İkinci yaklaşıma göre ise beyyine hakkı ortaya koyan delillerin genel ismidir. Farklı yaklaşımlar bulunmasına rağmen İbn Kayyim'in verdiği örneklerden de anlaşılacağı üzere hiçbir fakih ispat vasıtalarını sadece şahitlere indirgememiştir. Beyyine kelimesine şahit anlamında kullansalar bile şahit dışındaki ispat vasıtalarını kullandıklarına dair örnekler bulunmaktadır.

Beyyineyi şahit olarak değerlendiren fakihlerin başka ispat vasıtalarına yer vermesi öncelikle beyyineye dair tartışmanın teorik düzlemde lafzî bir tartışma olduğunu göstermektedir. Diğer taraftan onların bu tavrı İbn Kayyim'in görüşünü desteklemektedir. Şahit dışındaki ispat vasıtalarını beyyine haricinde istisnai ispat vasıtaları görmek yerine beyyine kelimesinin, sözlük manasına aykırı olmayacak şekilde kapsamının genişletilmesi bizce de daha isabetlidir.

Kaynakça

Aydın, Mehmet Akif, "Liân", *DİA*, İstanbul 2003, XXVII.

³⁹ Sahnûn, *el-Müdevvenetu'l-Kübrâ*, II, 358; Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, III, 498; İbn Kayyim, *Turuk*, 9; Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, III, 497; Aydın, Mehmet Akif, "Liân", *DİA*, İstanbul 2003, XXVII.

⁴⁰ İbn Kayyim, *Turuk*, 3-4.

⁴¹ İbn Kayyim, *Turuk*, 4, 19.

- Bardakoğlu, Ali, "Beyyine", *DİA*, İstanbul 1992, XXIV.
- , "Kasâme", *DİA*, İstanbul 2001, VI.
- Beroje, Sahip, *Ceza Muhakemesi Hukuku Açısından İslam İspat Hukuku*, Fecr Yayınları, Ankara 2007.
- Behnesî, Ahmed Fethî, *Nazariyyetu'l-İsbât fi'l-Fikhi'l-Cinâiyyi'l-İslâmî*, Dâruş-Şurûk, Beyrut 1983.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali (458/1066), *es-Sünenü'l-Kübrâ*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2003.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail (256/869), *el-Câmiu's-Sahih*, Dâru'l-Ulûmi'l-İnsâniyye, Dimeşk 1993.
- Duman, Ali, *İslam Hukuk Usulü Dersleri*, Öncü Kitap, Ankara 2014.
- Fîrûzâbâdî, Ebû't-Tâhir Mecdüddin Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed (817/1415), *Kâmûsu'l-Muhît*, Dâru'l-Hadîs, Kahire 2008.
- Halil b. İshak el-Cündî el-Mâlikî, *et-Tavzih fi Şerhi'l-Muhatasari'l-Fer'î li'bnî'l Hâcib*, Necîbüya 2008.
- İbn Ebû Zeyd, Ebû Muhammed Abdullâh b. Ebî Zeyd Abdirrahmân el-Kayrevânî en-Nefzî (386/996), *en-Nevâdir ve'z-ziyâdât alâ mâ fi'l-Müdevvene ve ğayrihâ mine'l-ümmehât*, Daru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut 1999.
- İbn Ferhûn, Burhaneddin Ebu'l-Vefâ İbrahim b. Muhammed b. Ferhûn (799/1397), *Tabsi-ratu'l-Hukkâm fi Usûli'l-Akdiye ve Menâhici'l-Ahkâm*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2007.
- İbn Kayyim, Ebû Abdullah Muhammed b. Ebû Bekr İbn Kayyim el-Cevziyye (751/1350), *et-Turuku'l-Hükmiyye fi's-Siyâseti's-Şer'iyye ev el-Firâsetu'l-Mardıyye fi Ahkâmi's-Siyâseti's-Şer'iyye*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1971.
- İbn Kudâme, Mevkifüddin Ebu Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Kudame el-Makdisî el-Cemâilî ed-Dimeşkî es-Salihî el-Hanbelî, *el-Kâfi*, Dâru Hicr, Cize 1997
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fazl Cemaluddin Muhammed b. Mükerrrem (711/1311), *Lisânu'l-Arab*, Dâru'l-Fikr, Beyrut basım tarihi yok.
- İbn Râhûye, Ebû Ya'kûb İshâk b. İbrâhîm b. Mahled et-Temîmî el-Hanzalî el-Mervezî (238/853), *Mesâilî'l-İmam Ahmed b. Hanbel ve İbn Râhûye*, 'İmâdetü'l-Bahsî'l-İlmî el-Câmiatü'l-İslâmiyye bi'l-Medînetü'l-Münevvere, Suudi Arabistan 2002.
- İbn Rüşd, Ebu'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Rüşd el-Kurtubî (520/1126), *Bidâyetu'l-Müctehid ve Nihâyetu'l-Muktesid*, Dâru'l-Kütübi'l-Arabiyye, Lübnan 2010.
- Karâfî, Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs b. Abdirrahmân el-Mısırî el-Karâfî (684/1285), *ez-Zehîra*, Daru'l-Garbi'l-İslami, Beyrut 1999.
- Kâsânî, Alâuddîn Ebû Bekir b. Mes'ud el-Hanefî (587/1191), *Bedâiu's-Sanâi'fi Tertîbi's-Şerâi'*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2003.

- Mâverdü, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Mâverdü (450/1058), *el-Hâvi'l-Kebîr fi'l-Fıkhi Mezhebi'l-İmâmi's-Şâfiî*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Lübnan 1994.
- Merğînânî, Burhanüddin Ebu'l-Hasan Ali b. Ebi Bekir el-Merğinanî, *el-Hidaye Şerhü Bidayeti'l-Mübdetî*, Daru'l-Ferfur, Suriye-Dimeşk 2006
- Mevsilî, Ebü'l-Fazl Mecdüddîn Abdullah b. Mahmûd b. Mevdûd (683/1284), *el-İhtiyâr li Ta'lîli'l-Muhtâr*, Dâru't-Tibâ', Dimeşk 2004.
- Mukâtil b. Süleyman, (150/767), *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 2003.
- Müslim, Ebu'l-Hüseyn b. Haccac en-Neysâburî (261/874), *el-Câmiu's-Sahih*, Beytu'l-Efkârî'd-Düveliyye, Lübnan 1997.
- Nevevî, Muhyiddin Ebu Zekeriyya Yahya b. Şeref en-Nevevî ed-Dimeşkî, *Tekmile-tü'l-Mecmû' Şerhü'l Mühezzeb*, Darü'l- kütübi'l-ilmiiyye, Beyrut-Lübnan 2007.
- Sadrüşşehîd, Hüsameddin Ömer b. Abdulaziz b. Mâzze el-Buhârî (536/1141), *Şerhu Edebi'l-Kâdî li'l-Hassâf*, Matbaatu'l-İrşâd, Bağdat 1977.
- Sahnun, Ebû Saîd Abdüsselâm b. Saîd b. Habîb et-Tenûhî (240/854), *el-Müdevvene*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Lübnan 1994.
- Süğdü, Ebü'l-Hasen (Hüseyn) Rüknüislâm Alî b. el-Hüseyn b. Muhammed es-Süğdü (461/1068), *en-Nütef fi'l-Fetâvâ*, Müessetü'r-Risale, Beyrut 1984.
- Şeybânî, *el-Aslû'l-Ma'rûf bi'l-Mebsût*, muhakkik: Ebu'l-Vefa el-Ağnâfi, İdâretü'l-Kur'ân ve'l-'Ulûm, baskı yeri yok.
- *el-Hucce alâ Ehli'l-Medine*, muhakkik: Mehdi Hasan el-Keylânî, Âlemü'l-Kütüb, Lübnan 1403.
- Şîrâzî, Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Alî b. Yûsuf eş-Şîrâzî (476/1083), *el-Mühezzeb fi'l-Fıkhi'l-İmâmi's-Şâfiî*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Lübnan basım tarihi yok.
- Şîrbînî, Şemseddin Muhammed İbnu'l-Hatîb (977/1570), *Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti Meâni Elfâzi'l-Minhâc*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut- Lübnan 1997.
- Tehânevî, Muhammed Ali (1158/1745'ten sonra), *Mevsûatu Keşşâfi Istilâhâtî'l-Funûni ve'l-Ulûm*, Mektebetu Lübnan, Lübnan 1996.
- Tirmîzî, Muhammed b. İsa b. Sevre b. Musa (279/892), *es-Sünen*, basım yeri yok 1962.
- Turan, M. Fatih, "İslam Ceza Hukukunda Cinayet Davalarında Zayıf Delil: Levs", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 31 (2009).
- Yavuz, Cevdet, "Dâva", *DİA*, İstanbul 1994, IX.
- Zeydân, Abdülkerim, *Nizâmu'l-Kazâ fi's-Şerâti'l-İslamiyye*, Müessetü'r-Risâle, Beyrut 1989.
- Zühaylî, M. Mustafa, *Vesâilu'l-İsbât fi's-Şerâti'l-İslamiyye fi'l-Muâmelâtî'l-Medeniyye ve'l-Ahvâlî's-Şahsiyye*, Mektebetu Dâri'l-Beyân, Beyrut 1982.
- Zühaylî, Vehbe, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve Edilletuhû*, Dâru'l-Fikr, Dimeşk 1985.